

Prof. Dr. Jos. Hronek:

Z DĚJIN KATECHISMU

NÁSTIN VÝVOJE KATECHISMU OD PO-
ČÁTEČNÍCH JEHO PRVKŮ AŽ DO DOBY
PŘÍTOMNÉ

PRAHA 1939

NAKLADATELSTVÍ KROPÁČ A KUCHARSKÝ

Zvláštní otisk z Manuale učitelů katol. nábož. roč. VII.

Tiskl Českomoravský Kompas, Praha-XVI, Plzeňská 79.

Předmluva.

Katechismus katolického náboženství patří k nej-důležitějším knihám katolické církve. Idea katechismu jest velmi starého data, neboť spočívá na prvotní praxi církevní, která sahá až do dob apoštolských. Nedávno objevené křesťanské spisy a fragmenty z doby poapoštolské okolo roku 90 až 120 podávají výmluvný a přesvědčivý důkaz o této praxi. Slovo katechismus pochází od sv. Augustina (*Liber de fide et operibus*). Výraz *katechein* se však vyskytuje již v Novém zákoně (Luk. 1, 4; Sk. ap. 18, 25; 21, 21; Řím. 2, 18; Gal. 6, 6), a to o vyučování křesťanů. Tímto vyučováním však se rozumělo veškeré vyučování náboženské. Katechese pohnutím se usoustavňovala, vydávány byly pro kněze metodické příručky, až v době reformace objevily se první učebnice, které nesou již název katechismus, ale uspořádání jeho jest stejné jako u středověkých příruček. Luther první užil slovo katechismus pro pojmenování náboženské učebnice, tím ovšem netvrdíme, že katechismus jest dílem reformace nebo Lutherovým. V době osvícenské raženo pro didaktiku a metodiku náboženského vyučování slovo katechetika, jež zároveň se stala závazným předmětem zkušebním pro bohoslovce. Při nové úpravě theologického studia z r. 1937 (vl. nař. o studiu a zkouškách na katolických fakultách bohosloveckých ze dne 18. června 1937, čís. 151 Sb. z. a n. a vl. nař. ze dne 28. června 1937, č. 152 Sb. z. a n., kterým se provádějí základní ustanovení o studiu a zkouškách bohosloveckých) jest sice katechetika uvedena mezi pomocnými nauka-

mi theologickými, ale povinná pro absolutorium normálního studia. Katechismus a náboženské vyučování jest uloženo zvláštní papežské komisi, zřízené Piem XI., »Officium Catechisticum«, tím nad jiné zdůrazněna jeho důležitost a význam.

Tento nástin má za účel podati v obryse dějinný rozvoj katechismu od jeho prvních počátků až do přítomné doby a ukázati, kolik úsilí a práce věnovali přemnozí vynikající, svatí a učení mužové problému katechismovému, který je stejně aktuální dnes jako byl v době reformace i dávno před ní — v křesťanském starověku.

I.

Katechese v křesťanském starověku.

Počáteční prvky katechese.

Kristus Pán poslal své apoštoly ke všem národům a uložil jim všecky činiti učeníky (Mat. 28, 19). Toto poslání bylo světové. Apoštolové úkol ten plnili kázáním (srv. Sk. ap. 2, 14; 3, 12; 7, 1; 17, 22; 22, 1; 24, 24 a násl.). Kromě toho setkáváme se již s osobním katechetickým vyučováním, tak sv. Petr vyučoval Cornelia (Sk. ap. 10), sv. Pavel žalářníka a jeho dům (Sk. ap. 16), jáhen Filip komorníka královny ethiopské (Sk. ap. 8).

Jak synoptická evangelia, tak výstavba nastíněných kázání v Novém zákoně, určité výrazy jako »učení apoštolů«, jednotný a určitý pochod myšlenkový v nejstarších spisech apoštolských Otců, zejména vzácné staré památky *Didache* a *Pastýř Hermův*, nasvědčují, že záhy bylo uvedeno veškeré učení Ježíšovo v několik málo vět. Byl to jakýsi misijní katechismus buď samotnými apoštoly neb aspoň za jejich života a s jejich souhlasem sestavený. Tak domnívá se i vynikající protestantský theolog, profesor novozákonní exegeze Alfred Seeberg ve svém spise »Der Katechismus in der Urchristenheit« (1903), že brzy po smrti Kristově vznikl ze slov Páně katechismus.

Apoštolové a jejich nejbližší nástupci starali se především o dospělé. Vyučování dospělých bylo s počátku velice krátké, hlavní věcí bylo, aby uvěřili, že Ježíš Kristus je Vykupitel a Syn Boží a když tuto víru vyznali, byli přijímáni křtem svatým do církve.

To bylo *p r a v i d l o v í r y*, (kánon, regula fidei, veritatis) a znak víry (symbolum). Pevný, jednotný celek takového symbolu do konce 2. stol. nemožno s určitostí prokázat, t. zv. apoštolské symbolum ve své starší formě se vyskytuje teprve okolo r. 450 v jižní Gallii.

Katechumenát.

Základním pravdám náboženským se učilo nazpaměť. Záhy však se jevila potřeba důkladnějšího poučení těch, kteří hlásili se do církve. Za tím účelem ve 2. a 3. století byla důmyslně vybudována zvláštní instituce, která mládeži, zejména však dospělým usnadňovala přípravu ke křtu svatému. Tato příprava se dala vyučováním, cvičeními a liturgickými úkony ve formě exorcismů a žehnání. Ti, kteří byli poučováni, jmenovali se *katechumeny* (katechumenoi, audientes, slyšící), a instituce tato slula *k a t e c h u m e n á t*.

Kdo chtěl býti přijat za katechumena, musel s sebou přivést křesťana, který ho znal a o něm mohl vydati svědectví. Byly zkoumány i mravy kandidátů a jejich rodinné poměry, případně i osobní u otroků. Přijetí za katechumena se dalo zvláštním obřadem. Nejčastěji biskup poznamenal katechumena svatým křížem na čele, tím byl žadatel přijat za katechumena a postaven pod ochranu Krista, jehož svatým křížem byl pomazán. Do kostela přicházeli katechumeni na první část mše sv. (*missa catechumenorum*), aby slyšeli evangelium a výklad, načež byla nad nimi vykonána *impositio manus* a jáhen je propouštěl slovy: »*Quicumque catechumeni discedite*«, jak je to dosud zachováno v byzantskoslovanském obřadě, kde jáhen dosud vyzývá: »*Ohološenyji izidite*.«

Jak dlouho trval katechumenát? Čekací doba byla zprvu krátká, teprve později byla prodloužena. Synoda elvirská (okolo r. 306) určuje dobu trvání na 2 (can. 42), a když bylo třeba větší opatrnosti, na 3 roky (can. 4).

Rozkvět katechumenátu datuje se ve století 4. Úvodní katechese s první zkouškou měla za účel, aby zkoušený si uvědomil vážnost přípravy, jak patrně z úvodní katechetické řeči sv. Cyrila Jerusalemského. Ti katechumeni, kteří rozhodli se pro křest a byli uznáni za schopné, byli dále ke křtu připravováni. Jmenovali se fotizomenoi, baptizomenoi, competentes (sc. baptismum), electi, t. j. osvětlení, vyvolení.

V čem záleželo vyučování ve fotizomenatu uvádí sv. Augustin: catechisantur, exorcisantur, scrutantur. Vyučování obsahovalo vyznání víry. V 5. století v Orientu bylo k tomu užíváno symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum. Symbolu a otčenáši učilo se nazpaměť a po čase před slavnostním shromážděním obce katechumeni je recitovali (traditio, redditio symboli). Byla to část skryté nauky o tajemstvích víry (disciplina arcani). Po křtu byli vyučováni o dosud v tajnosti skryté nauce o tajemstvích víry, na př. o Nejsvětější Trojici, Eucharistii a svátostech (katechese mystagogické). Zachovalo se nám 5 proslulých katechesí mystagogických sv. Cyrila Jerusalemského, kterým předcházelo 19 katechesí o pokání, víře a symbolu.

Na kolik tříd se dělil katechumenát? Zvláštních tříd nebylo, někteří sice tvrdili, že katechumenát se dělil na dvě třídy: katechumenoi a fotizomenoi, ale nesprávně. Jiní ze synody neocaesarejské (can. 5) kol. r. 314—325 dovozovali, že byli tři třídy. V 5. kánonu této synody totiž se praví: Katechumen, který chodí již do kostela a stojí v řadě katechumenů, zhřeší-li, má býti, je-li gony klinon (klečící), zařaděn mezi akroomenoi (slyšící); jestliže také jako akroomenos hřeší, má býti vyločen. Akroomenos (slyšící) rozumí se kající, jak patrně ze 14. kánonu synody nicejské, kde se praví: Svatá a velká synoda nařizuje vzhledem

provinivším se katechumenům, aby tito byli tři roky jen slyšícími, po třech letech, aby se modlili opět s katechumeny. Akroomenos (slyšící) a gony klinon (klečící) byli tudíž stupně kajících.

V dnešním křestním ritu můžeme krok za krokem sledovati pořádek starokřesťanského katechumenátu. Katechumenát přestal v 6. století, splniv své poslání, kterého vyžadovala časová potřeba, neboť zaniklo pohanství a zavedena prakse křtu nemluvnat.

Katechetické školy.

Z přednášek pro katechisty, jimž svěřováno bylo vyučování katechumenů a pro filosoficky vzdělané křesťany, kteří jevíli o křesťanství zvláštní zájem, vyvinuly se první vysoké filosoficko-theologické školy, t. zv. katechetické školy, z nichž proslula na sklonku 2. stol. škola alexandrijská a to zejména působením T. Flavia Klementa (asi 190—203) a *Origena* († 251). Později byly katechetické školy v Antiochii (Theodor z Mopsuestie, Jan Zlatoústý), Edesse, Nisibis, v Jerusalemě a jinde.

První velicí katecheti.

Vynikající učitelé katechumenů napsali své katechese a výklady, byli to především z řeckých Otců:

T. Flavius Klement Alexandrijský, jenž zanechal trilogii: »Napomenutí pohanům«, »Vychovatel pro Krista« a »Koberce«, z nichž druhé dílo a z něho 2. a 3. kniha obsahuje křesťanskou pedagogiku.

Sv. Cyril Jerusalemský (315—386), jenž vyučoval v Jerusalemě v l. 345—351, jako katechista napsal 24 krásných katechesí, které patří k nejvzácnějším památkám křesťanského starověku.

»Veliká řeč katechetická« sv. Řehoře z Nysy o čtyřiceti kapitolách podává nejen znamenitý výklad a obranu hlavních článků víry, ale jest zároveň metodikou katechetického vyučování vzdělaných.

Sv. Basil (330—379), biskup v Caesarei a známý organisátor mnišství ve své »Řeči o křtu« vykládá nejen o křtu, ale i o potřebě vyučování náboženského.

Sv. Jan Zlatoústý (347—407) patriarcha cařihradský napsal »Katechesi k osvěceným«. Známy jest jeho výrok o poslání katechetově. »Výše než každého malíře, než každého sochaře, než všecky ostatní umělce vážím si toho, kdo umí duše dětí vychovávat.«

Z latinských Otcův uvéstí dlužno:

Sv. Caecilia Cypriana, biskupa karthaginského († 258) »De dominica oratione«. Ná-zory o náboženské výchově dívek, které uložil sv. Jeronym (340—420) v listu Laetě a ke Gaudenciovi, byly směrodatné pro celý středověk. Nade všecky vynikl sv. Augustin (354—430) svým dílem »De catechizandis rudibus. — O náboženském vzdělání nevědomých«, první to katechetikou. Klasické toto dílko podává teorii katechese a to především návod k prvnímu náboženskému poučování. Vedle teoretických výkladů jsou tu dvě vzorné katechese elementárního vyučování. Od sv. Augustina (Liber de fide et operibus, col. 67) pochází slovo katechismus. Sv. Augustin užil tohoto pojmenování pro ústní vyučování náboženství, neměl a ani nemohl míti na mysli učebnou knihu. Sv. Augustin měl veliký vliv nejen na celý středověk, ale až dodnes. Učil pravdám náboženským na základě biblickém — dnes moderní to směr historicko-pragmatický, induktivní; jeho teoretický a praktický návod zdůrazňoval zájem dětí, »plus valet in discendo libera curiositas, quam meticulosa necessitas«. Katechetovi pak především ukládá, aby vyučoval s radostí a láskou »ut unusquisque gaudens catechiset« a to tak, aby každý došel »slyšením k víře, věrou k naději a naději k lásce«.

II.

Katechese ve středověku.

Katechese rodinná.

Po celý středověk starala se o náboženskou výchovu především rodina. Rodičové jako snoubenci museli prokázati, že znají základy víry, v rodině pečovali starší sourozenci o mladší, povinnost tu měli i křestní kmotrové (*patrini catechesis*). A tak děti záhy znaly Otčenáš a Věřím v Boha. Forma náboženského vzdělání byla tudíž nejpřirozenější. Náboženský život rodinný stál na vysoké úrovni. Kříž nechyběl v žádném domě.

Počáteční prvky katechismu.

Ve středověku rozumělo se nadále katechismem a katechesí toliko ústní vyučování náboženské.

Církev pečovala o náboženské vyučování dítek, známá jsou ustanovení synody v Orange (r. 529) a III. sněmu v Cařihradě (r. 681), která ukládala duchovenstvu zřizovati školy v místě svého působení. O zřizování farních škol zejména pro chudé dítky, které nemohou očekávati výchovu od rodičů, se zasloužil III. sněm lateránský (1179). Z učebných předmětů první místo příslušelo náboženství.

Ponenáhlu vytvořilo se podle prvotní praxe církevní schema, dle něhož se dalo vyučování. Obsahovalo: Vyznání víry, desatero Božích přikázání, modlitbu Páně, Zdrávas, svátosti, sedm hlavních hříchů a skutky milosrdenství. Formule samotné nebyly pro křesťany snad jen mechanickým odříkáváním, nýbrž byly to vlastně jejich modlitby. Modlíce se je, přidávali případný úvod, na příklad: »Dej nám prosíme, ó Pane, bychom jako tvoje hodné dítky znali a věřili pravdy učení apoštolského: Věřím v Boha...« Credo, Pater noster, Ave Maria a dekalog byly vytesány do desk v kostelích, jejichž stěny byly zdobeny biblickými obrazy.

Velikou péči o soustavné vyučování náboženské projevil *Karel Veliký*. *Karlova Capitularia* nařizují hlásati náboženství křesťanské ve smyslu vyučovacím. Na jeho pokyn napsal *Alkuin* (735—804) jakýsi misijní latinský katechismus v otázkách a odpovědích vykládající Otčenáš a Věřím v Boha, »*Disputatio puerorum per interrogationes et responsiones*«, Gatterer nazývá toto dílko »Urtypus unserer modernen Katechismen«. I jiní učení mužové vydali pro kněze podobné výklady, na př. opat *Geroze Sv. Havla*, *Otfried z Weissenburgu*, *Theodulf z Orleánu* a *Notker*. *Alkuinův* žák *Hrabanus Maurus* podává ve spise »*De disciplina ecclesiastica*« mnohé metodické pokyny pro katechesi. Objevují-li se v příručkách tehdejší doby otázky, nejsou to však otázky examinační, jako v našich katechismech, žák obyčejně táže se mistra. Tento způsob pokládá *Willmann* za původní, prastarý.

Katechetickou rukověť možno nazvati s v. *Tomáše Aq.* výklady apoštolského vyznání víry, Otčenáše, Zdrávasu a Desatera. Jak děti vésti ke Kristu a jim hlavní články víry podávati ukazuje učený *Gerson* v dílku »*De parvulis ad Christum trahendis*« a »*Opusculum tripartitum de praeceptis decalogi, de confessione et de arte moriendi*«.

V 15. století takových děl přibývá, z nich vyniká obšírností a soustavností *Joh. Herolta* »*Discipulus de eruditione Christi fidelium*«.

Zpovědní knížky.

Důležitým prostředkem náboženského vzdělání a výchovy byla sv. zpověď. Pro hodné přijetí svátosti pokání bylo třeba poučení, zvláště od té doby, kdy IV. lateránský sněm (1215) ukládal, že každý věřící se má zpovídati zřízenému knězi alespoň jednou v roce. Proto byly skládány četné zpovědní příručky. Takovou napsal na příklad *Joh. Wolf* (*Lupus*), kaplan frankfurtský († 1468) »*Vor die anhebenden Kynder und ander*

zu bichten in der ersten Bycht«. I u nás byly zpovědní knížky rozšířeny. V klášteře admontském zachoval se v latinském kodexu rukopis: »*Obecná zpověď bratra Vojtěcha Psarského*« (asi z druhé polovice XIV. stol.), jest tu zajímavě probrána příprava k sv. zpovědi a zpytování svědomí. Zpovědní knížky, byť obsahovaly jen výčet hříchů, přece neobešly se pravidelně bez stručného poučení o svátosti pokání, takže v nich můžeme spatřovati počátek katechismu. Vedle knížek zpovědních těm, kteří uměli čísti dobře posloužily tabulky, které byly rozvěšovány v kostele, ve škole a v nemocnici. Kromě poučení o sv. zpovědi byly na těchto tabulkách napsány též základní pravdy víry.

Názorné vyučování.

Těžší to bylo s těmi, kteří nedovedli čísti, ale i o ně bylo náležitě postaráno tím, že hlavní části (Credo, Pater, decalog) byly v kostele po kázání předříkávány. Ve 13. století objevují se již t. zv. »*bible chudých*«. Tak nazývány jsou rukopisy (později tisky a nástěnné malby, na př. cyklus maleb v křížové chodbě kláštera emauzského), v nichž na 35—50 obrázcích jsou znázorněny hlavní výjevy z Nového zákona, a to od Zvěstování až do Posledního soudu, k nimž vpravo i vlevo připojen jest předobraz starozákonní a nahoře i dole dvě poprsí proroků, kteří drží v rukou pásku s proroctvím k příslušnému zjevu se vztahujícím. Nejvzácnější bible neučených se zachovaly ze 13. stol. v Kremži, ve Vídni, v Mnichově a j. Pojmenování »*bible chudých*« jest pozdější, z 15. století.

V obrázkových knížkách náboženských byly názorně představovány poučky katechismové, na př. III. přikázání Boží ilustrovaly dva obrázky: Kněz na kazatelně, jemuž naslouchají zbožní věřící, na proti pak obraz hospody, v níž sedí dva muži za stolem a hrají v kostky, při tom je obsluhuje čert vínem.

Ducha náboženského podporovaly středověké mystérie a náboženské hry. Vrcholný akt Kristovy vykupitelské činnosti, jeho smírná oběť na kříži, býval věřícím ve středověku znázorňován o velikonocích životně scénickým podáním. Vznikly v X. století v klášteře Svatohavelském. V Čechách provozovány byly ve XIII. století latinsky, ale záhy se dostal do nich jazyk národní, jak ukazují dochované památky, na př. hry tří Marií, hry o vzkříšení Páně, Pláč Panny Marie a j.

České prvky katechismové.

Nejstarší česká památka jest *Malé desatero*, básnička o 34 verších, patrně sdělaná jakožto versus memonales k snadnějšímu zapamatování desatera. Pochází asi z konce 13. stol. a jest zachována v rukopise *Hradeckém*. V témže rukopise jest »*Desatero kazanye bozye*«. — Velké desatero, čítající 1162 verše, asi z počátku 14. století. Neznámý skladatel v něm nejprve udává biblický původ desatera, pak probírá jednotlivá přikázání po sobě; při každém udává krátce jeho obsah, nato vypočítává některé hříchy, tomuto přikázání se přičítají; tu a tam přidává na způsob příkladů některý příběh, pro který sáhl do oblíbené studnice kazatelů, latinského spisu *Gesta Romanorum*, sbírky vzniklé kolem r. 1300 nejspíše v Anglii.

Z druhé polovice 14. století zachovalo se v kapitolním archivu pražském pojednání »*O pyety studnyczzech*« (roz. hříchů), jež jsou: *czloweczeye srdce, bohaczstwy, chudoba, towarzysstwo neczne, obvczyegg*. Z téže doby velké oblibě se těšily: »*Knyhy o cztyrzech cztnostech zakladních toczich o Opatrnosti, o Skrownosti, o Syle a o Spravedlnosti*.«

Tomáš ze Štítného.

Jestliže v německé literatuře se uvádí »*Himmelstrass*« vídeňského probošta Lanzkranny nebo Dietricha Coelde »*Spegel des cristene mynschen*«,

máme i my »*Ráj duše*«, (Paradisus animae Alberta Vel.) a »*Zrcadlo člověčieho spasenie*«. Vzácný doklad, kterak křesťanští rodičové se starali o náboženskou výchovu svých dětí v knihách Tomáše ze Štítného (asi 1331—1401). Jakým duchovním životem dýchala prostá rodina vladýcká za »*Řeči besedních!*«. Tomášovy děti Jan a Anežka se táží na rozličné články víry a mravů a otec, vzdělán hlubokým učením scholastickým jim odpovídá. Z prvu jedná o Bohu, jeho jsoucnosti, vlastnostech Božích, dále o andělech, o člověku, o hříchu prvních rodičů, o vykoupení Kristem, o životě vpravdě křesťanském, o překážkách ctnosti a posléze o sedmi hlavních hříších, které bojují s ctnostmi hříchům těmto protivnými. Štítný napsal ještě »*Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*«, t. j. pro každého křesťana nezbytných. Poslední zpracování »*Knihy naučení křesťanského*« bylo určeno dceři Anežce.

Jakýsi středověký »lidový« katechismus jest z počátku 15. století »*Lucidář český*« z původní latinské skladby Honoria Autunského »*Elucidarium*« (z počátku 12. století).

Synodální instrukce.

Vyučování náboženství bylo předmětem synodálních shromáždění, z nichž vycházela usnesení ve formě instrukcí, udávajících, čemu se má vyučovati. Tak na př. synoda lavauorská r. 1368 dala duchovenstvu obšírné poučení, kterak vykládati lidu symbolum, svátosti, božské a mravní ctnosti, sedm darů Ducha Sv., Otčenáš, blahoslavenství, skutky tělesného a duchovního milosrdenství, hlavní hříchy, prikázání lásky a dekalog. Synodální usnesení biskupů španělských doporučovala oblíbené dílo Quidona de Monte Rotherii: »*Manipulus curatorum*«, v němž stručně podáno, co obecný lid má věděti a věriti, a to: De articulis fidei — články víry; De petitionibus orationis Dominicae — prosby modlitby

Páně; De decem praeceptis — o desateru; De dotibus beatorum — o slávě nebeské.

Summula Arnošta z Pardubic.

Z první synody pražské arcibiskupa Arnošta z Pardubic vyšla r. 1349 statuta, v nichž arcibiskup ukládá kněžím, aby měli libellum de tribus punctis, quod annectitur. Je to známá rukověť pro kněze Tomáše de Hibernia »De tribus punctis essentialibus christianae religionis«, první to soustavná práce katechismová u nás užívaná (není v otázkách a odpovědích). Thomas de Hibernia, podle svého rodiště Palmerstown zvaný Palmeranus, byl mistrem Sorbonny, zemřel 1330. Mezi jeho spisy uvádí se r. 1316 dokončený »De tribus punctis«. Titul »O třech podstatných bodech křesťanského náboženství« udává již obsah: První bod: Věřím v Boha; druhý: Desatero; třetí: Sedm smrtelných hříchů. K této rukověti připojena »Instructio catechetica de articulis fidei« v otázkách a odpovědích. Obsah Instrukce jest odlišný od De tribus punctis. Po otázce, co Bůh jest přechází autor k Nejsvětější Trojici, vykládá o nebi, o původu Boha a člověka, o nehodných kněžích, o hlásání slova Božího, člověk jest původcem hříchu, o křtu, o zpovědi, o důležitosti pohřbení na posvěceném hřbitově. Obě dílka zapsal r. 1380 pražský arcijáhen Pavel z Janovic a jsou dokladem ušlechtilé péče Arnošty o vyučování náboženské.

Katechismy Husovy.

Prvním českým katechismem, který byl psán přímo pro potřebu dítek jest Husův t. zv. *vídeňský katechismus*. Autorství Husovo zjistil podrobně dr. Havelka. První a základní husitský katechismus má značný význam, neboť byl ostatním husitským katechismům předlohou. Pracován jest na základě jiného Husova spisu, a to »Výkladu viery, desatera božieho prikázanie a modlitby Pá-

ně». Ač v tomto díle je Hus odvislým od Wyclifa, katechismus vídeňský jest již samostatnější. První část (ot. 1—44) pojednává o »Věřím v Boha«. Při výkladě o Otci vložen Otčenáš, druhá část (ot. 45—86) probírá desatero, v závěru připojen oddíl o Těle Božím. Hus odchyluje se pravověrného učení při výkladu o církvi, učí podle Wyclifa praedestinati, církvi rozumí »sbor všech vyvolených k spasení« a v oddílu o Těle Božím učí zcela ve smyslu reformním.

Hus projevuje znalost dětské duše, k níž má také vroucí sklon a lásku. Otázky jsou stručné a prosté, k nim byla mu předlohou, jak se zdá známá *Instructio catechetica*. Druhým Husovým katechismem jest kratší traktát »*Otázky i odpovědi pravého křesťana o božských mocech*«, známější pod jménem »*Jádro učení křesťanského*«. Připojená Husova abeceda nasvědčuje, že »Jádro« nebylo toliko katechismem, ale také čítankou a literární učebnicí vůbec.

Bratrské katechismy.

»*Jádro*« bylo základem pro katechismy táboorské a Mikuláše Drážďanského a pro katechismy bratrské, jejichž počátek učinil bratr **L u k á š** »*Otázkami dětinskými* (1505).

Br. Lukáš napsal nejméně čtyři různé katechismy, kromě několikerého zpracování »*Otázek dětinských*«.

Jak husité, tak Bratři přijali nejen ideu, obsah, účel i užití katechismu od katolíků, ale poslání jeho ještě rozšířili tím, že katechismus učinili zároveň učebnicí literární, jak patrně zejména z bratrského »*Slabikáře Českého*« z r. 1547. Bratři upravili dokonce svoje katechismy na učebnice jazykové, na př. *Summa Catechismi. In usum scholarum orthodoxarum unitatis fratrum in Bohemia et Moravia, Graece, Latine, Bohemice et Germanice* z r. 1615.

Na církevní tradici organicky navázali kromě Bratří i Valdenští a Luther.

III.

Katechismy od reformace až do sněmu tridentského.

Lutherův katechismus.

Na sklonku středověku začaly se ukazovati známky zanedbávání a podceňování katechese. Aby neštěstí bylo dovršeno, vznikl v křesťanském světě rozkol, který v dějinách označujeme slovem »reformace«. Velký výbuch náboženské revoluce nezůstal bez vlivu na katechesi. Původce reformace Martin Luther poznal, že jeho dílo tenkrát se zdaří, zakotví-li v dorůstající generaci. Proto s veškerou váhou své osobnosti zdůrazňoval pečlivé vyučování náboženské ve škole. R. 1529 vyšla jeho učebnice, která nese titul: »*Ein kleiner Katechismus oder Christliche zucht.*« Luther užil svých předchozích prací, a to: »*Kurze Erklärung der Zehn Gebote*« (r. 1518) a »*Auslegung des Vaterunsers für die einfältigen Laien*« (1519). Oba tyto výklady r. 1520 sloučil v jedno dílko pod názvem: »*Eine kurze Form der Zehn Gebote, eine kurze Form des Glaubens, eine kurze Form des Vaterunsers*«. Počátkem nového roku 1529 dílko přepracoval a vydal ve formě tabulí jako »*Ein kleiner Katechismus pro pueris et familia*«. Téhož roku v květnu vyšlo I. knižní vydání zmíněného katechismu. Ve vydání červnovém r. 1529 připojil ke katechismu biblické obrazy, neboť znal výchovný význam obrazů.

V předmluvě k svému Malému katechismu praví Luther: »*Diesen Catechismon oder Christliche lere yn solche schlechte einfeltige form zu stellen, hat mich gezwungen und gedrungen die kleglich elende not, so ich newlich erfahren habe, da ich auch ein Visitor war. Hilff liber Gott, wie manchen iamer hab ich gesehen dass der gemeine man doch so gar nichts weiss von der Christlichen lere, sonderlich auff den dörffern, und leider viel Pfarherr fast ungeschickt und untüchtig sind zu leren... O yhr Bischoffe, was*

wollt yhr doch Christo mehr antworten, dass yhr das volck so schendlich habt lassen gehen und ewer ampt nicht ein augenblick yhe beweiset... fragt aber dieweil nichts darnach, ob sie das Vater unser, Glauben, Zehen gebot oder einiges Gots wort künden...»

Tato výtka netýká se středověké církve jakoby nic neučinila pro náboženské vzdělání. Ale jest jedním z důvodů, proč v křesťanském světě mohla vzniknouti tak velká náboženská revoluce. Před rozkolem nebylo oficiální knihy pro náboženské vzdělání lidu. Kněz vykládal náboženské pravdy každou neděli v kázání. Po něm pak předříkával vyznání víry a otčenáš, později desatero a sedmero svátostí. Církev pečlivě se starala o vzdělání. S vynálezem knihtisku objevilo se přemnoho zpovědních a vzdělávacích knížek, též Písmo svaté bylo hojně rozšířeno, takže nebyla nevědomost příčinou šíření nauky reformátorů. Ale byl to rozdíl nauky a katechetů, kteří jinak žili, než učili. Reformace nebyla tak krisí katechese nebo důsledek nedostatku katechismu, jako spíše krisí katechetů. Krátce nežilo se životem podle víry.

Středověké sekty, předchůdkyně reformace, nevyrostly z náboženských sporů věroučných jako spíše z odporu vůči zesvětštělém kleru. Teprve později začaly budovati svou nauku.

Lutherovi nešlo o nějakou soustavu novou, nýbrž on přejal prostě tradiční schema středověké

Lutherův Malý katechismus není naprosto originální dílo, přihlížíme-li k volbě učebné látky. Luther předesílá přikázání, protože vedou k vědomí hříšnosti a k potřebě milosti, potom následuje učení o víře, modlitbě a svátostech. Středověk dávno tyto části spojil v metodických knížkách. Luther jen vypustil zpověď, hříchy, ctnosti a dobré skutky. Není ani novotou pořadí: přikázání, víra, modlitba a svátosti. Zato však vyniká Lutherův Malý katechismus po stránce metodické a stylistické. Luther byl dobrý pedagog a stylista. Jediný úkol náboženské výchovy viděl ve vzdělání věřícího křesťana. Malý katechismus je psán krás-

nou mluvou, která svou názorností a vroucností, podivuhodnou jasností a plastičností, rytmem a vzornosností opravdu uchvacuje, je to krátce umělecké dílko, které zachycuje živý tok lidové řeči. A právě v tom nutno hledati neobyčejný úspěch knihy. Novotou jest Lutherův malý katechismus i po té stránce, že kniha zavedena úředně pro náboženské vyučování. Katecheta vyučuje ne již libovolně, ale je závislý na knize. Nedostačuje, aby začátečníci se naučili textům nazpaměť, nýbrž musí znáti i konfesijní zdůvodnění, aby »z druhé strany« nebyli v omyl uvedeni. Po malém katechismu následuje prohloubení velkým katechismem. V něm převládá zásada Lutherova: »Glaube und Freiheit.«

Pokud se týká nápisu katechismu předešel Luthe-
ra r. 1528 Andreas Althammer, který tohoto
jména po prvé použil při svém dílku: »*Catechismus*,
das ist Unterricht zum christlichen Glauben,
wie man die Jugend lehren und erziehen soll, in
Fragweis und Antwort gestellt.«

Katechismy katolické.

Na katolické straně zprvu katechismy reformační
byly podceňovány a nadále byla vydávána spíše
kompendia pro učitele. Výjimku učinili svými ka-
techismy Dietenberger (1534), G. Witzel
(1535) a D. Soto (1560). Teprve však jesuité
ujali se díla s nevšední odvahou a nadšením.

Katechismy sv. Petra Canisia.

Bud' sám sv. Ignác nebo na jeho rozkaz kolle-
gium theologů Tovaryšstva Ježíšova rozhodlo se
v Římě r. 1554 proti šířícímu se protestantismu
čeliti jak kázáními, tak zejména levnou knížkou,
kterou by si mohli opatřiti i ty kruhy, které ne-
jsou dostupné kázáním. Tato knížka měla obsaho-
vati malou, stručnou theologii. Úkolem takovou
knížku napsati byl pověřen představenými a zá-
roveň i na přání císaře Ferdinanda apoštolsky
činný misionář, vzdělaný theolog a vroucí ctitel

mariánský, sv. P e t r C a n i s i u s, jenž již r. 1555 podal žádanou stručnou teologii jako učebnici pro vyšší třídy gymnasiální ve své nedostižné *»Summa doctrinae christianae. Per quaestiones tradita et in usum christianae pueritiae nunc primum edita* (202 listy, malé 8). Jméno autorovo nebylo uvedeno. »Chtěl jsem — praví Canisius — touto prací ne tak lidem, jako Bohu se zalíbiti.« Dílo psáno latinsky z toho důvodu, že měla Summa sloužiti především studující mládeži. Latinsky se vyučovalo v době humanistické i na školách venkovských. Zlepšené vydání pořídil Canisius r. 1566, které nese již jeho jméno. Toto druhé vydání bylo častěji přetiskováno a mezi studující mládeží bylo velmi rozšířeno. P e t r u s B u s a e u s S. J. vydal k němu r. 1569/70 čtyřsvazkový komentář, známý pode jménem *»Opus catechisticum«* nebo *»Grosses Christenlehrwerk«*. R. 1556 vyšla *»Summa doctrinae christianae per quaestiones tradita et ad captum rudiorum accommodata«*. Tento katechismus byl rozsahem nejmenší, ale nejrozšířenější, r. 1558 vyšel německy *»Der Klain Catechismus sampt kurtzen gebetlen für die einfältigen«*. Za nejlepší katechismus Canisiův jest pokládán *»Parvus Catechismus catholicorum* (r. 1559), který vyšel též v německém vydání: *»Kurtzer Unterricht vom Catholischen Glauben. Gezogen auss dem grossen Catechismo ... Anno Domini MDLX.«* Z tohoto německého vydání byl pořízen též český překlad r. 1584 *»Malej Katechysmus aneb Summa Pravé křesťanské katolické všeobecné víry«*. Jediný výtisk jest zachován ve strahovské knihovně v Praze. Již za života Canisiova byl trojí jeho katechismus více než 200krát vydán a přeložen do dvanácti evropských jazyků.

Když vyšel *»Catechismus romanus«* přizpůsobil Canisius jemu pořadí svého katechismu. Krátce před svou smrtí v r. 1596 přiložil naposled ruku k úpravě svého katechismu, »aby se milá mládež tím snáze naučila v něm čísti«.

Canisius zprvu důsledně odmítal název katechis-

mus a přidržel se katolické tradice pojmenováním »Summa«. Proti zásadě Lutherově: »Glaube und Freiheit« staví svůj katolický systém se základní ideou: »Moudrost a spravedlnost.« *Christiana doctrina circa Sapientiam et Iustitiam versatur*. Canisius jest především theolog, jenž dovede jasně a přesně formulovati základní pravdy náboženské a to konkrétní řečí, která nepostrádá přitažlivé obraznosti. Otázky, které klade, nemají ráz examinační, nýbrž uvádějí v problém, na příklad: »Quid fidei nomine intelligitur? Dei donum et lumen, quo illustratus homo, firmiter assentitur atque adhaeret iis quae ut credantur, sunt divinitus revelata et ab Ecclesia nobis proposita... Fides lumen est animae, ostium vitae, fundamentum salutis aeternae.«

Katechismy Canisiovy mají toto rozdělení:

Cap. I.: De fide et symbolo fidei.

Cap. II.: De spe et oratione Dominica (též Ave Maria).

Cap. III.: De charitate et Decalogo (De praeceptis Ecclesiae).

Cap. IV.: De sacramentis.

Nunc de iustitia christiana:

Cap. V.: De peccatis devitandis (hříchy a jejich druhy).

Cap. VI.: De bonis consecrandis (modlitba, půst, almužna, ctnost, rady, poslední věci).

Základní pravdy, o nichž nebylo pochybováno, projednává Canisius stručně, zato však pravdy, které byly napadány heresí, probírá přesně a důkladně: sedmero svátostí, o církvi, kněžství, o mši svaté, příkázání postní, uctívání svatých, přijímání pod jednou způsobou. Organickou část textu tvoří několik set svědectví spisovatelů a sv. Otců (první vydání cituje 1100 výroků spisovatelů a 400 výroků sv. Otců). Canisius psal latinou patristického ražení. Lev XIII. praví o jeho katechismu: »...densum opus ac pressum, nitore latino excellens, Ecclesiae Patrum stylo non indignum.«

Canisiovým katechismům vytýkají katecheti z praxe, že ustrnuly více na vědecké, theologicko-

spekulativní než praktické formulaci. Až do 18. století přece však převládal Canisiův katechismus. Jedno z nejlepších zpracování jest »Der kleine Katechismus Petri Canisii, der Societät Jesu Priestern. Mit Schrifftmässiger Bewährung der darinn begriffenen Christkatholischer Lehr« (Erfurt 1714).

Snad žádné jiné dílo — právem dokládá prof. Vašica — vyjma biblí, nebylo tolikrát tištěno a do tolika světových jazyků přeloženo jako katechismus Canisiův.

Jiné katechismy katolické.

U nás vydal dva české katechismy administrátor pražského arcibiskupství J i n d ř i c h P í š e k - S c r i b o n i u s , a to r. 1552 »*Katechismus aneb navedení křesťanské kratičce sepsané k užitku mládeže křesťanské církve*« a r. 1556 *Katechismus pro dospělé*. Oba tyto katechismy byly však zatlačeny katechismem Canisiovým, jenž k nám uvedl řádové bratry k sv. Klementu na Starém městě pražském.

Katechismus Canisiův přepracoval J a k u b d e H a y e s s titulem »*Catechismus Catholicus*« (1682). Zkušenosti získané na misiích jej totiž pohnuly, aby »nauku Canisiovu přioděl novým rouchem«. Český překlad pořídil Š i m o n H l í n a S. J. r. 1726 »*Katechismus Katolickéj velebného Pátera Kanýzia...*« Přetisk původního textu Hlínova katechismu výkladem a poznámkami doprovodil J. Vašica (r. 1931), jenž praví, že překladatel si počínal celkem dovedně, snaže se o vyjádření co možná přesné, a při tom nedávaje se přes příliš poutati předlohou, kde si duch české řeči žádal ztlumočení volnějšího. Výrazná a čistá řeč, ač má dobovou patinu nic nám nepřipadá zastarale, a právě tato nepovadlá jazyková svěžest dává dílu P. Šimona Hlíny, určenému pro náboženskou výchovu českého lidu, obzvláštní cenu literární.

Zvláštní zmínky zasluhuje zveršovaný katechismus

Bed. Bridela T. J. († 1680) »*Křesťanské učení veršemi vyložené*«, nejrozsáhlejší to skladba básníková.

Ve Francii veliké oblibě se těšil »*Catechisme et sommaire de la religion chretienne*« (1563), jesuity Edmonda Augera, zvaného francouzským Canisiem.

Katolická církev velice si vážila Canisiovy práce. Canisius, onen »slavný obhájce víry a apoštol« (slova Pia XI.) byl prohlášen za svatého a učitelem Církve jako Doctor catecheticus, přece však jeho katechismus nebyl zaveden úředně pro celou církev. Církev neustále usilovala o vlastní řešení problému katechismového.

Canisius za svého života sám se snažil o úřední zavedení svého katechismu pro celou církev, ale marně. Dovědév se od některého z biskupů v Tridentě shromážděných, že se pomýšlí na nový katechismus, obrátil se listem na kardinála Hosia, aby tridentský koncil — jak píše auctoritas quaedam maior — jeho katechismus schválila jako katolický.

IV.

Římský katechismus.

Tridentinum (1545—1563).

Vhodná chvíle nadešla, kdy z malého města, jež svírají hory tyrolské, a které sotva mohlo pojmouti sbor biskupů, z Tridenta, vyšel velmi mocný podnět k pronikavé obnově všeho života náboženského. I výchově mládeže dostalo se nejširší základny v požehnaném díle tridentského sněmu. Mužové jako Karel Borromejský, Filip Neri, Josef Calasanz, Hieronymus Aemiliani, J. J. Olier na jedné straně a jejich duchovní družiny, nové řády a kongregace na straně druhé, naplňují katolicism novým nadšením. Blahodárná usnesení sněmu mají především na zřeteli kázání a katechesi.

Teprve z obecného sněmu církevního v Tridentě (1545—1563) dostalo se duchovenstvu autoritativní

knihy, vynikající po všech stránkách. Převzácným tímto dílem v katechismové literatuře jest t. zv. Římský katechismus.

Římský katechismus.

O vzniku tohoto díla se dovídáme z vatikánského schematu Constitutionis de parvo Catechismo:

Pia mater Ecclesia, sponsi sui Salvatoris nostri Jesu Christi monitis atque exemplis edocta, praecipuam semper curam ac sollicitudinem erga pueros impendit ut lacte coelestis doctrinae enutriti, ad omnem pietatis rationem mature informarentur. Hinc sacrosancta Tridentina Synodus nedum Episcopis mandavit, ut pueros fidei rudimenta et oboedientiam erga Deum ac parentes diligenter doceri curarent (Sess. XXIV., cap. IV. de Reform.); sed illud praeterea sibi faciendum censuit, ut certam aliquam formulam et rationem traderet christiani populi ab ipsis fidei rudimentis instituendi, quam in omnibus Ecclesiis illi sequerentur, quibus legitimi pastoris et doctoris munus esset obeundum. Id vero cum ab ipsa Synodo perfici non potuerit, ex eiusdem voto (Sess. XXV. decret. de Indice librorum, catechismo etc.) Apostolica haec Sedes ad optatum exitum, Catechismo ad parochos in lucem edito, feliciter perduxit.

Podle poznámky ve zprávě o sedění 7. května 1546, usiloval kardinál Hosius o vhodnou učebnou knihu. Ale usnesení se nestalo. Byly tu po ruce práce, které napsali Nausea, Erasmus Rotterdamský, Honnef, Witzel, Dietenberger, Maltiz a Hosius. Když sněm znovu byl zahájen žádalo Rakousko, Francie a Španělsko na papeži vydání katechismu. Sv. Otec uložil ihned zvláštní komisi, aby katechismus vypracovala. Credo bylo přiděleno Španělům, Pater noster doktorům francouzským. Mendoza praví, že bylo v plánu vydati dva katechismy, větší latinský pro faráře a malý jako výtah z předešlého pro děti, který měl vyjít ve všech řečech. Ač byla dobrá vůle, práce postupovala jen zvolna kupředu. Teprve 26. a 27. října 1563 nastal obrat, když se

díla chopili čtyři mužové: Mutius Calinius, arcibiskup jaderský, biskup Foscarari z Astuni, biskup Marini z Ugento a dr. Fuentidueña. Koncil byl přerušen a katechismus nebyl ještě hotov, dokončení vzal na sebe papež. Ke čtyřem pracovníkům, z nichž Egidius Foscarari 1564 zemřel, připojil se a záhy se stal duší celé akce dominikán Francisco Foriero. Tito mužové velkou oporu našli v kardinálu sv. Karlu Borromejském. Jeho tajemník Giulio Poggiani celek stylisticky upravil a tak mohl sv. Karel Borr. 13. dubna 1566 napsati, že dík péči a dovednosti Forierově jest hotovo dávno očekávané dílo. Jestliže Pius XI. prohlašuje o tomto díle — in quo nescias utrum magis mirere copiamne sanae doctrinae, an latini sermonis elegantiam (Ep. »Unigenitus Dei Filius« z 19. III. 1924), nutno dodati, že nemenšího obdivu zasluhuje nábožensko-pedagogická moudrost.

Římský katechismus není školní učebnicí, ani populární knihou náboženskou, ale rukověť pro faráře. O jeho ceně pro katechesi napsal pozoruhodná slova kardinál Gasparri: »Catechismus profecto ille maximae est in re catechetica utilitatis; verum, ut ipse eius titulus indicat, pro parochis praecipue est et pro catechistis ad fideles instituendos, et ideo non directe pro simplicibus fidelibus, nec de omnibus catechismi partibus pertractat.«

Plný jeho titul zní: *Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos Pii V. iussu editus* (Romae 1566) a jest jediným úředně vydaným katechismem pro celou církev.

V prvních a nejstarších vydáních je text uveden souvisle, chybí mu rozdělení na určité celky. Tato úprava se nelíbila papeži Piu V. Píše o tom v listě kardinálu Hosiovi: »Illud admonemus, ut librum cures in totidem partes, quot sunt res, quae eius initio explicandae ponuntur, dividendum et unamquamque earum partium eius capitibus apte distinguendum, quod in prima eius editione quorundam incuria parum diligenter factum esse, moleste tulimus.«

Na radu papežovu bylo rozděleno celé dílo podle obsahu na určité ucelené části. Ondřej Fabricius z Lutichu rozdělil katechismus na: úvod, čtyři části, 48 hlav a 984 otázek.

V ú v o d ě se jedná o potřebě pastýřů v církvi, o jejich moci a povinnosti i o předních člancích učení křesťanského.

Č á s t p r v n í má 13 kapitol. V úvodní kapitole se mluví o víře a apoštolském vyznání víry. V dalších 12 kapitolách se probírá 12 článků víry.

Č á s t d r u h á má 8 kapitol. První kapitola jedná o svátostech vůbec, v následujících 7 kapitolách se vykládá sedmero svátostí.

Č á s t t ř e t í se dělí na 10 kapitol. První kapitola promlouvá o Božích přikázáních, v dalších se jedná o jednotlivých přikázáních.

Č á s t č t v r t á v 17 kapitolách jedná o modlitbě (kap. 1. až 8.) a o modlitbě Páně (9. až 17.).

Český překlad vyšel r. 1833 od Josefa H. Windyše, faráře v Nechanicích, a vydán roku 1841 u Jana Pospíšila v Praze; nový překlad od Jana Herčíka byl vydán nákladem Dědictví sv. Prokopa r. 1867 (dnes jest již celý náklad rozebrán, krásným činem by bylo, kdyby nový překlad této vzácné knihy znovu byl vydán).

Catechismus Romanus dal podnět k četným výkladům jeho. Tak Jan de Chapeauwille vydal »Elucidatio scholastica catechismi Romani« (1600, 1603), Jakub Baius »Libri quattuor institutionum religionis ad catechismi Romani methodum« (1612, 1626), abbé V. Bluteau »Catechisme catholique d'après Thomas d'Aquin, disposé suivant le plan du catéchisme du concile de Trente à l'usage catéchistes, des institutiones religieuses et des fidèles, avec un choix de nombreux traites historiques« (1859).

Mnohokráte byl Římský katechismus doporučován papeži i synodami. I naše synody nařizují, aby jej měli nejen faráři, ale i kazatelé. Tak synoda pražská z r. 1605 nařizuje: Tam parochi, quam alii concionatores Catechismum Romanum sacri concilii Tridentini editum, penes se habeant et ad

cius praescriptum, quac quilibet christianus scire, credere, amplecti et vitare tenetur, ut aeternam salutem consequi valeat, pro temporis, loci et personarum ratione accurate explicet.» A na synodě z r. 1863 jmenuje se Římský katechismus na prvním místě z těch knih, jež se duchovenstvu doporučují a podle kterých examinatoři synodální nebo prosynodální ve volbě otázek se řídití mají (Acta et statuta synodi dioecesis. Prag pag. 14).

Katechismus Bellarminův.

Římský katechismus přímo k tomu nabádal, aby podle jeho rámcové osnovy skládány byly učebnice pro mládež. Tak v Itálii na rozkaz papeže Klementa VIII. napsal dva katechismy kardinál Robert Bellarmin: malý pod názvem »*Compendio della Dottrina cristiana breve*«, (1598), a pro katechety pod názvem »*Dichiarazione più copiosa della dottrina cristiana*« (1598), jichž dosud se v Itálii užívá.

Compendio della dottrina cristiana breve z r. 1598 stručně na 14 stranách probírá učivo v 95 otázkách a odpovědích, a to: o cíli katol. křesťana a o znamení sv. kříže; o Věříím v Boha, otčenáši, zdrávasu; o přikázáních božích a církevních, o evang. radách, svátostech, o hlavních a božských ctnostech, o darech Ducha Svatého, skutcích milosrdenství, o hříších, o posledních věcech člověka a o sv. růženci. *Dichiarazione* podává výklad učení křesťanského pro učitele náboženství. Katechismus Bellarminův byl doporučen brevem »*Pastoralis*« (r. 1598) papeže Klementa VIII. a konstitucí »*Etsi minime*« Benedikta XIV. (r. 1742), kardinál Gasparri ne neprávem poznamenává o něm, že katechismus ten »*laudibus multis extulerunt Romani Pontifices*«. (Proemium Catech. cath., 1930, pag. 8.)

Než přece Bellarminův katechismus nebyl tak rozšířen jako katechismy Canisiovy. Zajímavé jest, co praví o své knížce *Dottrina cristiana*, že mu dala mnohem více práce než jeho velké dílo »*De controversiis fidei*«. Canisiovi vydal krásné svě-

dectví: »Kdybych byl tehdy znal malý katechismus našeho důstojného — a to je má zbožná víra — svatého P. Petra Canisia, kdy mi bylo mými představenými uloženo, abych napsal italský katechismus, jistě bych se byl nenamáhal sestaviti nový katechismus, prostě bych byl katechismus P. Canisia přeložil z latiny do italštiny.«

V.

Úpadek katechismu v době racionalismu.

Vliv osvícenství na úpravu katechismu.

Stalo se obecným zvykem jak u katolíků tak u protestantů, že vyučováním náboženským se rozumělo předříkávání a odpovídání vět katechismového učiva. Nové myšlenkové proudy, krystalisující v osvícenství obracely se proti náboženskému vyučování. Ideálem osvícenství byla filosofická interkonfesijní učebnice. Ta měla pojmouti jen ty pravdy, které rozumově obstojí, všecko nadpřirozené jako naprosto nepřijatelné mělo se odmítnouti. Autorita katechismu měla spočívat na Písmě svatém, z něhož si však každý po svém mohl vybírat a tak vytvářeti náboženské přesvědčení. Tak se stalo, že i Písmo sv. bylo v područí rozumu. Zejména Starý zákon prošel ostrou kritikou a nebyl přijat za základ mravní výchovy. Osvícenství kladlo hlavní váhu na morálku přirozenou. Hlasatelem přirozeného náboženství byl Jean Jacques Rousseau (1712—1778) svým pedagogickým románem »Emilem«, v němž výslovně žádá, aby vychovatel nemluvil dítěti o tom, že Bůh lidem zjevil pravdy náboženské, ale dítě samo ze sebe má přijíti na přirozené náboženství. Morální vývoj dítěte žádá, aby činilo jen to, co samo uzná za dobré a potřebné a tak se vzdělalo k mravnosti svobodným sebeurčením. Názory Rousseau-ovy rozšířil v Německu Joh. Ber. Basedow (1724—1790) a jeho spolupracovníci (filantropisté). Byl to zejména Rochow, jemu se blíží

Georg Schlosser se svým hojně rozšířeným »*Katechismus der Sittenlehre für das Landvolk*« (r. 1771).

Vlna nových myšlenek filosofických a pedagogických zasáhla nejen protestantské theology, ale i katolické kruhy. I když se tu nezašlo tak daleko, že by byla spojitost věrouky s mravoukou nějak dotčena, přece nadpřirozené zjevení bylo silně potlačováno. Věrouka měla býti jen rozumově podávána a to stručně, aby zbylo více času a místa pro mravouku, která byla ne nepodobná přirozené etice. Nejdříve měl býti v mladém člověku vypěstěn přirozený šlechetný duch, než se mohl státi uvědomělým křesťanem. Základem křesťansko-mravního vzdělání měl býti příklad Ježíše Krista, nikoli desatero, patero a dobré skutky. Hlavním motivem nemá býti tolik vůle Boží, jako spíše touha býti šťastným a prospěšným člověku. Z četných katechismů byly hojně rozšířeny katechismus B. Stättlera (r. 1794), Joh. Fr. Batze (1749), zvláště pak diecéšní katechismus Bambercký. Tak na čas odstraněn starý tradiční katechismus. Otázky examinační byly nahrazeny *metodou sokratickou*, kterou bylo vše z dětí vyvíjeno a jednostranně rozumově vysvětlováno. V Rakousku od doby, kdy školství bylo svěřeno Janu Ign. Felbigerovi nařízen byl katechismus převora zahaňského Benedikta Straucha »*Römisch-katholischer Katechismus für die erste, zweite und dritte Klasse* (1766). Žáci nebyli vyučováni jednotlivě, nýbrž hromadně t. zv. »Felbigerovou metodou«, totiž metodou písmenkovou a tabulkovou.

Strauchův katechismus měl toto rozdělení metodou Felbigerovou podané:

Tabulka 1. (s celými slovy).

Hlavní tabulka katechismu obsahuje:

- I. Předběžné napomenutí.
- II. Prvé oddělení obsahuje pravdy, které každý člověk věděti a v ně věřiti má.

- III. Druhé oddělení obsahuje, co každému křesťanu poručeno jest, aby věděl, a čemu se mládež napřed doslovně napaměť naučiti má.
- IV. Třetí oddělení učí obšírněji, co každý křesťan věřiti, co doufati, milovati, čeho užívat, se vystříhati, co činiti a očekávati musí.
- A. Věřiti musíme, co Bůh zjevil a co nám církví svou k věření předkládá.
- B. Doufati musíme, co nám Bůh slíbil, ale zvláště věčnou blaženost a prostředky k dosažení jí.
- C. Milovati máme Boha nade všecko a bližního jako sebe samého.
- D. Užívat máme od Boha k dosažení blaženosti ustanovených prostředkův.
- Tito prostředkové jsou:
1. Svaté svátosti.
 2. Modlitba.
 3. Poslouchání neb čtení slova Božího atd.

T a b u l k a 2. (prostě literární).

H. t. k. o.

- I. P. n.
- II. P. o. o. p., k. k. č. v. a. v. n. v. m.
- III. D. o. o., c. k. k. p. p., a. v., a. č. s. m. n. d.
n. p. n. m,
- IV. T. o. u. o., c. k. k. d., m., č.
, c. č. a. o. m, atd.

T a b u l k a 3. (se závorkami).

H. t. k. o.

{	<p>I. P. n.</p> <p>II. P. o. o. p., k. k. č. v. a. v. n. v.</p> <p>III. D. o. o., c. k. k. p. j., a. v., a. č. m. n.
d. n. p. n. m,   IV. T. o. u. o., c. k. k. v., c. d., m., č. u.,
v., c. č. a. o. m,</p>
{	<p>A. V. m., c. B. z., a. c. n. c. s. k. v. p.</p> <p>B. D. m., c. n. B. s., a. z. v. b. a. p.
k. d. j.</p> <p>C. M. m. B. n. v. a. b. j. s. s.</p> <p>D. U. m. o. B. k. d. b. u. p.</p>

T. p. j. $\left\{ \begin{array}{l} 1. \text{ Š. s.} \\ 2. \text{ M.} \\ 3. \text{ P. n. č. s. b. — atd.} \end{array} \right.$

Ve Francii rozšířeny byly katechismy opata Claudia Fleuryho, († 1723) slavného kazatele Bossueta († 1704), biskupa Colberta a F. A. Pougeta († 1723).

V těchto dobách nejen že nechybělo katechismů, ale konána zvláštní náboženská cvičení v kostele a tak škola ruku v ruce kráčela s kostelem.

I u nás ve století XVIII. vznikaly katechismy. Kromě různých původních i přeložených katechismů vydal arcibiskup pražský Ferdinand z Khümburku r. 1722 t. zv. »*Katechismus pražský*«, první to církevní autoritou u nás vydaný katechismus. Po předmluvě arcibiskupově, která udává metodický postup při vyučování, následuje trojí katechismus:

a) *větší*, určený pro dospělejší, podává v 1. díle křesťanské učení o víře postupem historickým, osnovaným na základě symbola; ve 2. díle probírá život křesťanský, ve 3. díle jedná o posvěcení života;

b) *menší* pro děti, jež nejsou ještě biřmovány, v němž je zkráceně probráno učení křesťanské;

c) *summa správy křesťanské* podává obsah katechismu rozvržený do krátkých statí, které ve farních kostelích každou neděli měly býti po kázání předčítány.

V závěru jsou uvedeny modlitby, které měly býti říkány v kostele společně přede mší svatou.

Katechismu tehdáž učili učitelé. Ti zároveň žactvo připravovali k nedělnímu křesťanskému cvičení, které konal v kostele kněz. Instrukce vpředu katechismu uvedená předpisovala určitá pravidla tohoto katechismového vyučování. Pražský katechismus byl několikrát vydán.

Arcibiskup P ř í c h o v s k ý vydal svůj katechismus r. 1766 pro celou arcidiecési s názvem: »*Katechismus arcibiskupství Pražského*.« Po předmluvě rozvržena učebná látka do pěti dílů: o víře, naději, lásce, svátostech a o církvi svaté.

Návrat ke Canisiovi.

Renaissance katechismu.

Na přelomu osmnáctého a devatenáctého století nastává obrat. Přichází doba, kdy mystika znovu se probouzí k životu. Doba tato v dějinách filosofie a literatury dostává jméno »romantika«. Katolická církev těšila se veliké úctě jako mocná ochránitelka věčných hodnot duchovních, která dědictví minulosti věrně uchovala.

Nastává změna i v křesťanské výchově a vyučování náboženském — návrat ke Canisiovi a Římskému katechismu. Tak na přelomu století mění se i katechismus.

Ztrácí svůj abstraktně vědecký charakter a stává se nábožensko-vzdělávací knihou. Z nejznámějších katechismů tohoto druhu jest katechismus *O v e r b e r g ů v* (1804). Učivo náboženské podává ve čtyřech částech, a to: první jedná o tom, kdo a jaký jest ten, jenž mi život dal? (o bytosti a vlastnostech božích); druhá: k čemu dal mi Bůh život? (o cíli člověka); třetí: co učinil Bůh, co činí a ještě učiní, aby mi dopomohl k životu věčnému? (o stvoření, vykoupení a posvěcení člověka a o církvi svaté, na konec připojeno 12 článků víry); čtvrtá: co musím sám činiti, abych došel života věčného (o povinnostech, desateru božích a pateru církevních příkázání, o modlitbě a o svátostech). Bürgel praví o něm, že jest více katechismem zbožnosti než katechismem náboženství. Overberg ještě jako osvícenství nepokládá katechismus za knihu memorační, ale za čítanku. Podobně i *Galura*. Proti abstraktnímu podání z doby dřívější chce katechismu dáti vroucnější a příjemnější charakter. Proto uvádí katolické pravdy jen slovy Písma svatého. Galura vrací se k prvotním katechismům a pamětné učivo shrnuje do několika vět. Katechismus takto dělí:

Co učinil Bůh, aby nás přivedl do nebe?

Co musíme činiti, abychom do nebe přijati byli?
Jaké prostředky máme od Boha, abychom mohli
do nebe přijíti?

Nezáleží tolik na vědění jako na činu; čin jest
první a poslední, čin jest hlavní věcí. Galura na-
vazuje na Canisia, ale katechismus jeho se nese
duchem pragmatickým.

Méně šťastným však byl »Katechismus der christ-
lichen Religion« (1842) jinak výtečného autora
»Katechetiky« (1831) prof. J o h. B. H i r s c h e r a.

Nejcennějším příspěvkem k vývoji katechismu
jest katechismus od J. W e b e r a, ředitele lycea
v Dillingách. Knížka má za základ na všech stup-
ních biblické dějiny. Předeshaná biblická část se
neopírá o intelektuální vědění, ale o citovou strán-
ku pedagogickou. Zároveň biblický materiál jest
věcným základem pro učení. Stavba katechismu se
opírá o Canisiovu Summu doctrinae. Otázky jsou
omezeny. Weber vychází ze zásady, že pouhé vě-
dění nic nepomáhá, ale vědění a konání přináší
život a čin.

Nejrozhodněji zúčtoval s rationalismem arcibiskup
salcburgský A u g u s t i n G r u b e r
(† 1835).

Byla to opravdová renaissance katolického boho-
sloví ve všech odvětvích. Sailer, Jais, Hirscher,
Gruber, Schmid, Staudenmaier, Möhler, Amberger,
Dursch — jsou jména vzácných pracovníků, kteří
co nejrozhodněji vystoupili proti intelektualismu a
sokratické metodě.

Poněvadž však nikdo nesložil katechismu, který
by byl zcela bez vady, byly skládány a zaváděny
opět nové a nové katechismy a tak dospělo se
k tomu, že v některých zemích skoro každá diecése
měla svůj katechismus. Již panež Benedikt XIV.
toužil po jednotě, ale teprve Vatikánský sněm r.
1870 počal se zabývati otázkou jednotného kate-
chismu pro celou církev. Papež Pius IX. v návrhu
De confectione et usu unius parvi Catechismi pro
universa Ecclesia podal schema, o němž bylo sice
velmi dlouho jednáno, ale nedospělo se k usne-
sení, poněvadž sněm byl odročen. Z řečníků

vyskytli se mnozí proti jednotnému katechismu pro celou církev, ač jednotný katechismus pro provincie a země byl schvalován.

Jisto jest, že katechismus, má-li býti učebnou knihou katolické církve, musí obsahovati její učení, ale různost metody a formy jest prospěšná. Vším právem uváděl mohučský biskup Ketteler, že zavedením společného katechismu byl by znemožněn všechen pokrok v katechetické literatuře. Stanovisko Kettelerovo z r. 1870 tím více je odůvodněno v přítomné době, aniž by bylo třeba šíře se o tom zmiňovati. Ovšem vypracovati dobrý katechismus, jak sám tento slovutný biskup uvedl, je těžší než napsati *Summu theologiae*.

Náboženství hmoty a síly.

Racionalismus přelétl jako víchř přes katolický svět. Zdálo se, že bouře zažehnána návratem k pravé víře. Ale již za romantismu byly patrný náznaky oživení nepřátelského smýšlení proti zjevenému náboženství. Rozvojem přírodních věd byla nevěra zvláště posílena. Materialistický ateismus pozvedl svoji hlavu. Od té doby vyvíjel se novodobý materialismus a mechanistický světový názor, jak ho představovali Büchner a Moleschott. Haeckel, Bölsche, Ostwald, stoupenci monismu, jsou původci nového náboženství, náboženství hmoty a síly.

Deharbeův katechismus.

Proti nebezpečnosti moderní nevěry uznáno potřebným školení náboženského myšlení. Důkladné vzdělání rozumové mělo zabraňovati bloudění duchů novodobými omyly a pravdu náboženství osvětlovati. V roce 1847 vyšel návrh katechismu pod titulem »Lehrbegriff«. Němečtí biskupové na poradě r. 1848 ve Würzburgu konané shledali návrh vhodným jako katechismus pro mládež a lid. Autorem návrhu byl P. J. D e h a r b e T. J. (1800—1871). Předlohou Deharbeova katechismu byl mo-

hučský katechismus z r. 1760. Mohučský katechismus pak v podstatě přejal přepracovaný Canisiův katechismus erfurtský z r. 1714. Tak vlastně obnovena byla tradice Canisiova katechismu. Dodnes téměř celý katolický svět ovládá katechismus Deharbeův.

P. Deharbe postavil proti moderním bludům apologetiku. Církevní dějiny pokládá za působivou zbraň. Náboženské pravdy nemají býti předkládány mládeži jen pozitivně, ale musí býti důkazy zajištěny, aby hluboce zapustily v duši. Scholastická filosofie a theologie má poskytnouti prostředky. Logický závěr musí zajistiti učivo. Vědeckou definicí se má docílit jasnosti představ. Hlavním úkolem katechismu musí býti zřetelné představy a jasné pojmy. Katechismus jest učebnicí.

Deharbe chtěl sloučiti dvě věci: tradici katechismu a tak vyzdvihnouti opět Canisia, ale naproti tomu není spokojen s jeho hlavními částmi. »Bei dem einzig auf irdische Genüsse hingerichteten Zeitgeist«, dokládá, »tue es unseres Erachtens nach dem Kinde einzuprägen, dass es nicht für die vergänglichen Erdengüter, sondern für Gott und den Himmel erschaffen sei. Um aber dorthin zu gelangen, müsse es glauben und dem Glauben gemäss leben dazu gebe ihm Gott seine Gnade, wenn es die von Christo verordneten Mittel fleissig gebrauchte.« Podle toho dochází Deharbe k roztrojení své látky: 1. víra, 2. přikázání, 3. prostředky milosti. Toto rozdělení není zcela nové. Deharbeův katechismus není systematickým katechismem v starém smyslu, ale schematickým. Toto schema mají vyplniti formy Canisiovy. Ale Deharbe nejde k původním, ale, jak již podotknuto, od »Summa Doctrinae christianae« se uchylujícím, totiž ke katechismu z r. 1714, respektive 1760, který má sice pořad Canisiův, ale nemá Canisiova textu. Celek snaží se podati v krásné mluvě a logické formě.

Katechismus stává autoritativním základem pro náboženské vzdělání. Katecheta musí vycházeti z textu katechismu. Předloží věty katechismu a je

vyloží. Katechismus mu předpisuje učební postup. Učební forma: analytický výklad textu.

Deharbe nedbá metodických pokynů, zavrhuje vše co psychologicky dobrého bylo a přidržuje se jen vědecko-objektivního podání, nezná aktivity dítěte, dětsky přiměřených výrazů, zkrátka je to populárně vědecká theologie. Mluva je abstraktní, ke konci partie je naučení. Mnoho ukládá paměti.

Otázka u Deharbea má docela jinou funkci než v dřívějších katechismech. Není proto, aby vyvozovala učení a povzbuzovala k samostatnosti dítěte. Účelem jejím jest rozložiti látku v malé částky a ty pak logicky spojovati.

Deharbe vydal 1857—61 obšírnější »*Erklärung des Katechismus*« (7. vyd. 1914), později z toho díla učinil stručnější výtah (7. vyd. 1913).

Co o Deharbeových katechismech soudili současníci? Jeho katechismy měly stejný, ne-li ještě větší úspěch než dílo sv. Canisia. Chválilo se správně a čistě podané církevní učení, jeho úplnost.

Které výtky činila kritika?

Jedni vytýkali soustavě Deharbeově velmi ostře, že se odchyluje od katechismu římského, jiní zas nebyli spokojeni s uspořádáním jednotlivých částí. Též suché podání se mnohým nelíbilo. P. Jak. Linden T. J., který později katechismus Deharbeův přepracoval, není spokojen s volbou látky a zvláště tím, že příliš mnoho ukládá memorování a celek, že je abstraktní.

Již Zezschwitz vytkl, že hlavní nedostatek vidí v tom, že modlitba Páně posunuta na konec. Otčenáš a symbolum jsou konstitutivní prvky, Otčenáš v době katechumenátu nebyl jen modlitební formulí, ale regula vitae pro křesťana.

Lindenův katechismus.

Logiku a apologetiku Deharbeova katechismu vyžádala si doba. Ač Deharbeův katechismus nabyl tak značného rozšíření, přece nebyl brán k němu zřetel, když na koncilu vatikánském se jednalo

- jednotný katechismus. Nespokojenost s Dehar-

beovým katechismem rostla víc a více. P. J a k o b L i n d e n, spolubratr řádový, pokusil se o přepracování. R. 1900 vyšel střední Deharbeův katechismus v jeho zpracování. (*»Der mittlere Deharbesche Katechismus. Mit einer hist.-kritisch. Abhandl. über denselben als Vorwort.«*) Bavorští biskupové (kromě augsburského) zavedli jej r. 1911. Lindenův katechismus měl býti jednotným katechismem německým. Zprvu byl tento katechismus nadšeně přijat, ale záhy se ozvala ostrá kritika, která neviděla v něm žádného pokroku a žádoucího příspěvku k vyřešení problému katechismu.

České katechismy.

U nás napsal kanovník J a n B e r n a r d *»Katechismus pro české hlavní školy«* na podkladě katechismu Canisiova a se zřetelem k římskému katechismu.

Tento katechismus byl po menší úpravě provedené Bradáčem a Schwarzem, dlouho užíván v arcidiecési pražské, proto se mu též dostalo názvu *»Katechismus pražský«*. Bernardův pražský katechismus je dílo v mnohém ohledu velmi dobré, právě tak jako velmi praktická kniha B r y n y c h o v a *»Oltář«* (z r. 1896). O nový katechismus se pokusil též prof. A. S k o č d o p o l e (r. 1872). Na Moravě zůstalo při starých katechismech, které byly rozmnoženy katechismem J a n a D o l e ž e l a (r. 1876).

Rakouský katechismus.

Tyto katechismy byly zatlačeny t. zv. *katechismem rakouským*, na němž se usnesl episkopát v býv. Rakousku. Tento katechismus byl přepracovaný katechismus Deharbeův, a tak vidíme, že v druhé polovici XIX. století opět vítězí dílo Canisiovo, ovšem v nové podobě.

Katechismus, schválený na valné schůzi biskupů rakouských ve Vídni dne 9. dubna 1894, má pět částí:

první jedná o víře a apoštolském vyznání víry;
druhá o naději a modlitbě;
třetí o lásce a přikázáních;
čtvrtá o milosti a svátostech;
pátá o křesťanské spravedlnosti a čtyřech posledních věcech člověka.

Historie se však opakovala — jako proti Deharbeově katechismu, tak proti t. zv. rakouskému katechismu ostré stanovisko zaujali katecheté z praxe, dovozující, že může býti vodítkem pro postup vyučování katechetovi, ale ne knihou učebnou pro školní děti a knihou opakovací pro dospělé, protože je příliš těžký, příliš obsažný. Všechna chvála, jak dogmaticky je dokonale zpracován, ale pro — inteligenta, ne však pro sedmileté, osmileté dítě (Košák).

Jednu věc dobrou to přece však mělo: tento katechismus se stal znenáhla jednotným katechismem v zemích rakouských a českých. Do češtiny nový německý katechismus přeložil F r. P o h u n e k.

Německý jednotný katechismus.

Biskupové vyhověli neustálému volání po zlepšení katechismu a uložil P. M ö n n i c h s o v i T. J., aby vyřešil problém katechismu. Pro jednotný katechismus určil Mönnichsovi německý episkopát tyto směrnice:

a) Cíl reformy jest pokud možno dobrý katechismus — nikoliv snad za všech okolností jednotný katechismus. Ovšem jest si přáti, aby takový dobrý katechismus byl ve všech diecésích přijat a tím byla zavedena jednota.

b) Katechismus má býti jen školní učebnicí — nikoli lidovou knihou — a pátým rokem školním zaváděn.

c) Didaktická forma otázky a odpovědi budiž podržena.

d) Pamětné učivo jest omeziti jen asi na 300 otázek.

e) Druhý díl měl by vyniknouti více pozitivně

jako učení o ctnosti a povinnostech. (Sedmero hlavních hříchů, devatero cizích hříchů a podobné seznamy hříchů nechť zmizí; o sedmeru hlavních hříších jest možno se zmíniti jako o zlých sklo-
nech u hříchu dědičného.)

f) Slovo »Naučení« je třeba odmítnouti; na místě toho budiž uveden text Písma sv., písně a p.

g) Základem reformy budiž volen text Lindenův z roku 1913.

Mönnichs ochotně za spolupráce odborníků z různých končin Německa napsal jednotný německý katechismus. Zprvu byl vydán r. 1924 Mönnichsův návrh, a r. 1925 po úchvate celého episkopátu vyšel: *»Katholischer Katechismus für den Religionsunterricht an den Volksschulen, vorgeschrieben von den Bischöfen Deutschlands«*. Podle směrnic učební látka byla omezena na 300 otázek a odpovědí. Mönnichs má skutečně jen 286 vět tučně tištěných, ale kromě těch má 175 vět pamětného učiva a petitovým tiskem 250 vysvětlivek.

VII.

Nové pojetí katechismu.

Reformní hnutí.

Koncem 19. století vzniklo mezi katechety hnutí, které zprvu se neobracelo proti zavedeným katechismům, ale *proti metodě* katechese. V čelo se postavili vůdcové mnichovského katechetského spolku, s časopisem »Katechetische Blätter«, kteří představovali t. zv. náboženskopedagogické reformní hnutí. Totéž reformní hnutí současně se vyvíjelo ve Vídni kolem časopisu »Christlich-pädagogische Blätter« v čele s oběma bratry Pichlery a prof. Swobodou. Syntetická metoda, již od Hirschera pro náboženské vyučování požadovaná, byla i ve světském vzdělání vládnoucí. Za požadavek vycházeti od názoru, stavěli se i katecheté. Vůdcové mnichovského katechetského spolku zcela zavrhovali analýsu textu. Hájili syntesu a formální stupně podle

tehdejší didaktiky herbartovsky orientované. Se stanoviska metodického obrátili se proti katechismu. Nezamítali hlavního principu Deharbeova: apologetickou a logickou tendenci. Pro nižší stupeň dožadovali se vedoucího postavení biblických dějin. Z biblické látky měly samy sebou plynouti věroučné pravdy. K tomu byli vedeni dvěma důvody: v zájmu solidního věcného vědění a za druhé aktivitou žákovou. Žák neměl jen odříkávati věty. Proto byl takový odpor proti postupu analytickému a akroamatickému. Katechismus neměl býti východiskem, ale závěrem vzdělávacího procesu. Nevyhovovalo jim tudíž roztrhávání katechismové látky manýrou tázací v malé kousky a žádali předvedení katechismu v souvislých celcích, nebo otázky měly býti připojeny buď až na konci článku nebo na okraji.

Nábožensko-pedagogické reformní hnutí je toho názoru, že katechismus není lidovou knihou pro všechny stupně věku a vzdělání. Má býti školní knihou pro děti a mládež. Katechismus má býti uspořádán podle stupňů duševního vývoje dětí a zároveň má býti knihou vzdělávací. Katechismus má býti psán řečí dětskou a ne řečí učených theologů, bez definicí a abstraktních termínů.

Toto stanovisko k problému katechismu zaujali v letech 1895 až 1920 Ant. Weber, Stieglitz, Göttler, Eggersdorfer, Mayer, Schubert, Bergmann, u nás Xaver Dvořák, Fr. Košák a Jos. Hronek.

Stieglitz a Weber (»Die Münchener katechetische Methode«, 1905), inaugurovali *mnichovskou metodu*, ta pak dále se rozvíjela na základě principu činné školy, žádající aktivity žákovy. Podkladem pro názorné poznání má býti biblický jen s katechismem bez otázek, jen s pamětnými větami. Tuto druhou vývojovou fási mnichovské metody představují Göttler, Götzl, Bergmann, Kautz, Raab. U nás o to usiloval Fr. Košák, t. zv. náboženskou čítankou.

Tento princip činné školy (Arbeitschule, Lebensschule) podepřel zejména *druhý katechetický kongres v Mnichově* (1928).

Ještě před prvním katechetickým kongresem ve Vídni (r. 1912 — účast na něm byla překvapující více než 800 katechetů), který požadoval pro nižší stupeň spojení biblického dějepisu s katechismem, vyšlo dílko, které tento požadavek realizovalo. Bonifác Nagler v Regensburgu vydal »*Erstes Religionsbüchlein für die Kleinen*« (1912).

Wilhelm Pichler katecheta ve Vídni, vydal »*Katholisches Religionsbüchlein*«, kde dokonale spojil dějepis biblický s katechismem. Látky učebné jest poměrně dosti. Vhodné a organicky vložené verše a písně osvěžují text, provázený četnými barevnými obrazy F. Schuhmachera. Knížka jest zároveň pro přijímání svátostí a pro účast na mši svaté knížkou modlitební.

Obdobnou učebnicí u nás jest Hronková »*Cesta k Bohu*« (3. vyd. 1935) rovněž obrazy Schumacherovými ozdobená.

Podle Pichlera vydal H. Stieglitz »*Religionsbüchlein für die Kleinen*« s cennými obrazy Gebh. Fugela. Ač knížka Stieglitzova vyniká nad Pichlerovu jasností a lepším učleněním podle duševního věku dětí, přece se nestala knihou oficiální. Méně vhodnou knihou jest »*Das erste Religionsbüchlein*« od Karla Lindeneckera. Pro Bavorsko o jednotnou prvouku náboženskou se pokusil Karel Raab, »*Kath. Religionsbüchlein für die Grundschule*«, ale ač kniha byla několikrátě přepracována, nebyla zavedena.

Mnohem dále v rozčlenění svého katechismu postoupil Polák kněz W. Gadowski (r. 1906). Jeho »*Illustrovany katechism šrední dla katolików*«, obsahuje 48 článků ze Starého zákona, 70 z Nového zákona a 10 článků z dějin apoštolských (str. 1—184), nato následuje vlastní katechismus ve třech částech. Na konci str. 459—484 má dva přídavky: apologetický a ascetický. R. 1913 vydal Gadowski tento katechismus též německy.

Nový český katechismus.

Reformní hnutí ve vyučování náboženském zasáhlo také českou oblast. Spolek katechetů v král.

Českém vybral ze svých odborníků komisi katechismovou a ta vypracovala »*Katechismus náboženství katolického pro školy obecné*« (1913). Podle návrhu skupiny katechetů ostravských sestavil katecheta Antonín Zamazal »*Stručný katechismus*« spíše jako příručku pro katechety.

Pro nižší stupeň obecné školy zdařilou náboženskou učebnicí vydali katecheté Bláha, Jedlička a Volf (1916).

Úspěšnou činnost rozvinul prof. dr. Václav Kubíček, jenž zpracoval nejdůležitější učebnice katolického náboženství pro školy národní. R. 1917 vyšla po prvé jeho *Katolická prvouka* a od té doby se dočkala četných vydání. Bylo třeba také přepracovati katechismus, i této práce se ujal Kubíček. Dříve než vydal katechismus, napsal pro třídy vyšší r. 1919 »*Svaté učení*«. Novou učebnicí na výši doby stojící jsou jeho »*Biblické dějiny*« (1925). Vybrané učivo středního katechismu s poznámkami pro katechesi (1928) je předzvěstí jeho »*Katechismu katolického náboženství*«, který vyšel r. 1929. K novému katechismu vypracoval pečlivý rozvrh osnov.

Nový katechismus má tři hlavní části ve 115 člancích:

Věř pravdy boží. — Hleď si milosti boží. — Plň zákon boží.

Do první části je organicky včleněno učení o úctě svatých a o posledních věcech člověka; do druhé je vhodně zařaděna modlitba a ve třetí jest uvedeno vše, co nutno věděti o dobrých skutcích, ctnostech, dokonalosti a o hříchu zcela ve smyslu zásady činné školy, která mění dřívější alternativu tak, že zdůrazňuje *fac bonum*, dobro, ctnost, a potom teprve se zabývá zlem, hříchem.

Pamětné učivo vymezeno 237 větami. Vhodné katechése podle tohoto katechismu vypracoval dr. Jos. Životek: »*Věř svaté pravdy*«, »*Hleď si milosti Boží*«, a »*Plň zákon Boží*«.

O nové učebnice se též pokusil prof. dr. Jos. Hronek. Napsal: *Katechismus maličkých* (4. vyd. 1933), *Život podle víry* (3. vyd. 1935), *Misijní katechismus* (1938), *Jádro učení křesťanského* (1938).

Eucharistická metoda náboženského vyučování.

Tak jako v Belgii dr. E d. P o p p e (1890—1924), kněz v pověsti svatosti zemřelý, organicky včlenil papežské dekrety o časném a častém sv. přijímání (Pia X. »Sacra Tridentina synodus« ze dne 20. XII. 1905 o denním sv. přijímání a dekret »Quam singulari« ze dne 18. VIII. 1910 o časném sv. přijímání) se všemi ostatními nadpřirozenými prostředky do veškerého organismu výchovného, též u nás ujala se metoda eucharistická zásluhou K. J e ř á b k a a dr. F r a n t. T o m á š k a, nadaného a novými směry ovlivněného nástupce Kubíčkova v Olomouci, jenž jest autorem díla »*Eucharistická výchova náboženského vyučování*« (1937) a »*Život dítěte v milosti posvěcující*« (1938).

VIII.

Catechismus catholicus.

Úsilí o jednotný katechismus.

Již na sněmu tridentském bylo uvažováno o vydání věroučné knížky pro katolické laiky, které se mělo užívat ve všech školách. Ale tento plán se neuskutečnil. V klidu ležel 300 let. Až na sněmu vatikánském opět vysloveno přání, aby jednotný katechismus byl uskutečněn. Malý katechismus Bellarminův byl vzat za předlohu. Ale náhlé ukončení sněmu zabránilo provedení.

Katechismus Pia X.

Veliký papež P i u s X. pojal úmysl uskutečniti nejdřív jednotný italský katechismus. Ale katechismus, který byl v roce 1905 dokončen, nebyl příznivě přijat. Již r. 1912 potřeboval doplnění. Téhož roku byl vypracován nový návrh jako »*Catechismo della Dottrina cristiana pubblicato per ordine di Sua Santità Papa Pio X.*«. Má tři hlavní části jako katechismus Deharbeův. Od něho se liší

tím, že jest učebnicí a zároveň modlitební knihou.

Obsah a rozdělení:

1. List papeže Pia X. kardinálu Petru Respighi-mu, jeho gener. vikáři.

2. Odpustky udělené od papežů.

3. První modlitby a formule.

4. První poznatky z křesťanské víry.

Část první: »Credo« — »Věřím« anebo základní pravdy víry. VIII hlav.

Část druhá: Hl. I. Prikázání Boží.

II. Prikázání církevní.

III. O ctnostech, anebo mravouka křesťanská. — Celkem III Hlavy.

Část třetí: Prostředky milosti.

I. díl. Svátosti anebo prostředky působivé. VIII Hlav.

II. díl. Modlitba anebo výprosný prostředek.

Modlitby:

denní k Bohu,

denní k Panně Marii,

ke mši svaté,

ke svátostem: pokání a Eucharistii.

Přídavky:

I. Krátký nástin dějin zjevení Božího.

II. Krátký nástin křesťanských svátků: Círk. rok.

III. Výzva ke křesťan. rodičům a vychovatelům.

V předmluvě — v listu ke kardinálu Petru Respighi-mu — Pius X. naznačuje, že vydává tento katechismus pro Řím a celou římskou provincii. Jako bývalý duchovní správce poznával stále víc a více, že zvláště mládeži jest třeba věnovati co nejvíce péče ve výchově náboženské, že jest třeba dětem co největší jasnosti ve věcech katolické víry. Tím spíše, že až odrostou, nebudou moci si stále obnovovati své náboženské znalosti. Pius X. je si dobře vědom, jakých škod a přehmatů se mládež dopouští právě z neznalosti učení Církve.

Papež ví, že mnozí z biskupů se starají o to, aby vyučování katolickému náboženství se dělo co nejdokonaleji. Jeho katechismus má ukázati, jak on po zralé úvaze na tento problém pohlíží.

Prosbou k Bohu a Apoštolským požehnáním všem spolupracovníkům na tomto díle, končí svůj list.

Za předmluvou udány odpustky spojené se studiem křesťanského učení: pro rodiče, pro učitele, pro všechny věřící. —

Úsilí Benedikta XV. a Pia XI. o nový katechismus

Papež B e n e d i k t XV. zřídil komisi pro vypracování jednotného katechismu a postavil ji v čelo kardinála G a s p a r r i h o.

P i u s XI. zřídil motu proprio »Orbem catholicum« ze dne 29. června 1923, zvláštní »*Officium Catechisticum*«, kterému uložil, aby řídil veškerou katechetickou práci — quod universam in Ecclesia actionem catechisticam moderaretur ac proveheret. Biskupové podávají tomuto Officiu každého třetího roku zprávu o stavu náboženského vyučování ve své diecési. Zároveň se zřízením Officia byly zaslány jednotlivým biskupům návrhy jednotného katechismu, aby se o nich vyjádřili.

Catechismus catholicus.

Výsledkem těchto snah a za účasti komise katechismové, Officia, konsultorů kongregace Koncilu, profesorů římských vysokých škol a j., byl *Catechismus Catholicus cura et studio Petri Cardinalis Gasparri concinnatus* (1930). Dílo před vytištěním bylo předloženo kardinálům a katolickým universitním profesorům a kongregací Koncilu přezkoušeno. Zprvu Catechismus catholicus nebyl předepsán k zavedení v celé církvi, avšak jeho připuštění pro celou církev bylo autorisováno.

Veden ideou římského katechismu učený kardinál Petr Gasparri — ideo nempe ut quemadmodum unus est Dominus, una fides, ita etiam una sit tradendae fidei, ad omniaque pietatis officia populum christianum erudiendi communis regula atque praescriptio, napsal »Catechismus catholicus«. Za

předlohu svého katechismu užil Gasparri těchto katechismů:

- a) ad parochos,
- b) kardinála Bellarmina a
- c) katechismu Pia X. (Při tom však učený autor podotýká »nullus catechismorum, quos memoravimus, neglectus fuit; imo ex eis quidquid visum sit opportunum, in ipsos conversum est.)

Catechismus catholicus se podstatně liší od dnešních i dřívějších katechismů celkovým svým pojetím; není pouze jeden, nýbrž jsou to vlastně tři katechismy:

a) *Catechismus pro puerulis* ad sanctam communionem primum admittendis ad normam decreti »Quam singulari« Pii Papae X. (strana 27—34). Gasparri použil práce Dom. Jorio a kardinála Gennariho »Sulla età della prima Comunione dei fanciulli«;

b) *Catechismus pro pueris*, qui in catechismi studium incumbunt (strana 35—85);

c) *Catechismus pro adultis hominibus*, qui pleniorē doctrinae catholicae cognitionem habere exoptant (str. 87—264).

Catechismus pro pueris má deset kapitol:

- I. De signo Sanctae Crucis,
- II. De Symbolo Apostolorum,
- III. De Decalogo,
- IV. De praeceptis Ecclesiae,
- V. De gratia,
- VI. De oratione,
- VII. De sacramentis,
- VIII. De virtutibus,
- IX. De peccatis actualibus seu personalibus,
- X. De novissimis.

Catechismus pro adultis má ještě tyto kapitoly: De divina revelatione (jako kap. II.) a De consiliis evangelicis (jako kapitola VI.).

V čelo předeslána Praecipua omnibus scitu necessaria vel valde utilia. O těchto Gasparri praví: »Catechista curet, ut alumni haec omnia memoriae mandent.« V dodatcích je uveřejněno vatikánské schema konstituce o malém katechismu,

dekret o věku, ve kterém mají děti přistupovati k prvnímu svatému přijímání, o těch, kteří jsou v nebezpečí smrti, dekret o odpustcích udělených učitelům a žákům při vyučování náboženském a přehled dějin zjevení Božího. Značnou část knihy zabírají Testimonia — doklady oekumen. sněmů, sv. Otců a kongregací (str. 301—472) a knihu uzavírají nonnullae quaestiones disputatae (str. 475—486). Učený autor o této části dodatkové praví: Quoniam autem non eo tantum spectat institutio catechetica, ut illustrentur hominum mentes, sed etiam et in primis ut impellantur voluntates ad vitam et mores christianae doctrinae praeceptis conformandos, suo quidem officio deesset catechista, qui vel doctrinam ipsam pro discipulorum captu non explicaret, vel eos ad bene vivendum opportune non hortaretur. Quarum quidem explanationum hortationumque specimina identidem in ima pagina inveniet, sibi fusius evolvenda, si velit, quibus alia quoque non difficulter ipse adiunget.

Z celé struktury katechismu i z jeho podání je zřejmo, že Gasparri měl na mysli stručný a populární svod katolické teologie. Jako základní princip pro sestavení katechismu si stanovil jen tolik učebné látky, kolik třeba znáti pro život křesťanský. Právem uvádí, že dnes je třeba jen takového katechismu, »quo pueris id tantum impetiatur doctrinae christianae, quod satis sit ad christianam eorum vitam ordinandam«.

Catechismus catholicus značí ve vývoji katechismu veliký obrat. Není sice úplným rozřešením problému, ale ze všech katechismů se mu nejvíce blíží. Gasparri si přeje, aby se učilo katechismu gradatim ratione habita aetatis et capacitatis puerorum. I v tom je znatelný krok kupředu. Škoda však, že není uvedeno, kterak si učený autor tyto stupně vyučování představoval. A tak nejen tu, ale i na jiných místech Gasparriho katechismu setkááme se s potřebou bližšího metodického objasnění.

Pravým požehnáním jest catechismus catholicus tím, že s nejvyššího místa bylo učiněno již jednou konec přetěžování dětí mechanickým memorováním

katechismu. Gasparri uvádí: »Neque necesse est, ut verba quibus quaestionibus respondentur, memoria teneantur, dummodo sensus eorundem verborum percipiatur.« (Cat. cath. p. 11.) Pro žáky na vyšším stupni jest nutná »perfecta cognitio doctrinae christianae«, při tom však uvádí »pro modo suae intelligentiae«, ovšem »puer postea debet integrum catechismum addiscere« (tím nemíní doslovné odříkávání!).

Gasparri nepředpisuje metodu vyučovací, toliko doporučuje: »catechista viva voce fusiores addet dogmatum explicationes vel narrationes ex historia sacra depromptas.«

Katechismus Gasparriho ode všech katechismů se liší také tím, že jest jen předlohou křesťanského učení. Důkazů neuvádí, jest normou učebnou, nikoli formou učebnou. Tím dává katechetovi velmi mnoho svobody, čímž i po této stránce jest neobyčejným pokrokem.

Okolnost, že Gasparri dovolil jednotlivým biskupům, že mohou pro svou diecése se zřetelem k zvláštním potřebám náboženským připojiti ke katechismu vhodné instrukce, stal se tak Gasparriho katechismus i po této stránce katolickým — to jest pro celý svět rámcovým katechismem pro jednotné náboženské vzdělání dětí.

Přáli bychom si, kdyby toto vzácné dílo bylo vydáno v českém překladě.

IX.

Ohlas úsilí o jednotný katechismus v katolickém světě.

Problém jednotného katechismu a nové směry v katechesi vyvolaly v celém katolickém světě radostnou a nadšenou ozvěnu. Zabralo by příliš místa, kdybychom se měli celkem o stejných snahách a výsledcích zmíniti u každého národa, proto odkazujeme na dvě význačné publikace, a to především na široce založené dílo, které podniká Centre

documentaire catéchétique v Lovani: »*Où en est l'enseignement religieux?*« (1937) a obdobné dílo na podnět W. Pichlera († 3. III. 1938) vydané za podpory kardinála Theod. Innitzera a spolupráce dr. J. Thaurana, redakcí univ. prof. L. Krebse, vídeňskou Leo společností »*Der elementare katholische Religionsunterricht in den Ländern Europas in monographischen Darstellungen*« (1938).

REJSTŘÍK JMENNÝ

<p>Albert Vel. 13.
 Alexandrijská škola 7.
 Alkuin 10.
 Althammer 18.
 Arnošt z Pardubic 14.
 Auger Ed. 22.
 Augustin 3, 6, 8.
 Baius Jak. 25.
 Basedow 27.
 Basil 8.
 Batze 28.
 Bellarmin Rob. 26—27,
 42, 45.
 Benedikt XIV., 32.
 Benedikt XV., 44.
 Bergmann 39.
 Bernard 36.
 Bible chudých
 Bláha 41.
 Bluteau 25.
 Bölsche 33.
 Bossuet 30.
 Bradáč 36.
 Bridel Bed. 21.
 Brynych 36.
 Büchner 33.
 Bürgel 31.
 Busaeus Petr 19.
 Calasanz Jos. 22.
 Calinius 24.
 Cānisius Petr 18—21,
 22, 27, 31, 32, 34, 36.
 Capitularia Karlova
 10.
 Cařihradský
 III. sněm 9.
 Clemens 7.
 Coelde D. 12.
 Colbert 30.</p> | <p>Cyprian 8.
 Cyril Jerusalemský 6, 7.
 Deharbe 33—35, 37.
 Didache 4.
 Dietenberger 18.
 Doležel 36.
 Dvořák Xav. 39.
 Eggersdorfer 39.
 Elvirská synoda 6.
 Erasmus Rotterd. 23.
 Fabricius 25.
 Felbiger 28.
 Filip 4.
 Fleury 30.
 Foriero Fr. 24.
 Foscarari 24.
 Fuentidueña 24.
 Gadowski 40.
 Galura 31.
 Gasparri 24, 44—47.
 Gatterer 10.
 Gennari 45.
 Gero ze Sv. Havla 10.
 Gerson 10.
 Gesta Romanorum 12.
 Göttler 39.
 Götzl 39.
 Gruber 32.
 Haeckel 33.
 Havelka 14.
 de Hayes Jak. 21.
 Herčík Jan 25.
 Herolt Joh. 10.
 Hermův Pastýř 4.
 Hirscher 32, 38.
 Hieronymus Aemiliani
 22.</p> |
|---|--|

Hlína Šimon 21.
Honorius Ant. 13.
Honnet 23.
Hosius, kardinál 23.
Hrabanus Maurus 10.
Hronek Jos. 39, 40, 41.
Hus Jan 14, 15.

de Chapeauville Jan
25.

Ignác 18.
Innitzer 48.

Jais 32.
Jan Zlatoústý 8.
Jedlička 41.
Jeronym 8.
Jeřábek K. 42.
Jorio 45.

Karel Bor. 22, 24.
Karel Vel. 10.
Kautz 39.
Katechesě rodinná 9.
Katechumenát 5.
Katechetické školy 7.
Ketteler 33.
z Khünburku Ferd. 30.
Košák 37, 39.
Krebs 48.
Kubíček Václ. 41.

Lavaurská synoda 13.
Lateránský III. sněm 9.
Lateránský IV. sněm
10.
Lindenecker 40.
Linden 35, 36.
Lucidář český 13.
Lukáš br. 15.
Luther 3, 16, 17, 18.

Maltiz 23.
Marini 24.
Mayer 39.
Mendoza 22.
Mikuláš Drážďanský
15.

Möhler 32.
Moleschott 33.
Mönnichs 37—38.

Nagler 40.
Nausea 23.
Neocesarejská synoda 6
Neri Filip 22.
Nicejská synoda 6.
Notker 10.

Officium catechisti-
cum 4.

Olier J. J. 22.
Origenes 7.
Ostwald 33.
Overberg 31.
Otfried z Weissenburgu
10.

Pavel 4.
Pavel z Janovic 14.
Petr 4.
Pichler 38, 40, 48.
Píšek-Scribonius 21.
Pius V. 24.
Pius IX. 32.
Pius X. 42.
Pius XI. 4, 22, 24, 44.
Pogiani Giulio 24.
Pohunek 37.
Poppe 42.
Pouget 30.
Pražská synoda r. 1602,
25.
Pražská synoda r. 1863,
2

Příchovský 30.
Psárský Vojtěch 11.

Quido de M. Roth. 13.

Raab 39, 40.
Respighi 43.
Rochow 27.
Rousseau 27.

Řehoř Nys. 7.

Sailer 32.
Seeberg 4.
Soto 18.
Schlosser 28.
Schubert 39.
Schwarz 36.
Skočdopole 36.
Svatohavelský klášter
12.
Stattler 28.
Strauch 28—29.
Stieglitz 39, 40.
Swoboda 38.

Thauren 48.
Theodulf z Orleanu 10.
Tomáš Aq. 10.
Tomáš ze Štítného
12—13.
Tomáš ze Štítného 12.
Tomášek Fr. 42.
Tridentinum 22.

Vašica 21.
Vatikánský sněm 32.
Volf 41.

Weber 32.
Weber Ant. 39.
Willmann 10.
Windyš J. H. 25.
Witzel 18.
Wolf Joh. 10.
Wyclif 15.

Zamazal 41.
Zezschwitz 35.

Životek Jos. 41.

O B S A H

	Str.
Předmluva	3
I. <i>Katechese v křesťanském starověku.</i>	
Počáteční prvky katechese	4
Katechumenát	5
Katechetické školy	7
První velicí katecheti	7
II. <i>Katechese ve středověku.</i>	
Katechese rodinná	9
Počáteční prvky katechismu	9
Zpovědní knížky	10
Názorné vyučování	11
České prvky katechismové	12
Tomáš ze Štítného	12
Synodální instrukce	13
Summula Arnošta z Pardubic	14
Katechismy Husovy	14
Bratrské katechismy	15
III. <i>Katechismy od reformace až do sněmu tridentského.</i>	
Lutherův katechismus	16
Katechismy katolické	18
Katechismy sv. Petra Canisia	18
Jiné katechismy katolické	21
IV. <i>Římský katechismus.</i>	
Tridentinum	22
Římský katechismus	23
Katechismus Bellarminův	26
V. <i>Úpadek katechismu v době racionalismu.</i>	
Vliv osvícenství na úpravu katechismu	27
VI. <i>Návrat ke Canisiovi.</i>	
Renaissance katechismu	31
Náboženství hmoty a síly	33
Deharbeův katechismus	33
Lindenův katechismus	35
České katechismy	36
Rakouský katechismus	36
Německý jednotný katechismus	37

VII. <i>Nové pojetí katechismu.</i>	
Reformní hnutí . . .	38
Nový český katechismus . . .	40
Eucharistická metoda náboženského vyučování	42
VIII. <i>Catechismus catholicus.</i>	
Úsilí o jednotný katechismus	42
Katechismus Pia X.	42
Úsilí Benedikta XV. a Pia XI. o nový katechismus	44
Catechismus catholicus	44
IX. <i>Ohlas úsilí o jednotný katechismus v katolic- kém světě .</i>	47
Rejstřík jmenný	49